

BRUNO's Column

maart 2013

DE GROOTMEESTERS OP HET GEBIED VAN ONMOGELIJKE FIGUREN (1)

REUTERSVÄRD en ESCHER

Na 1970 hebben tientallen beeldende kunstenaars het onderwerp ONMOGEEELIJKE FIGUREN opgepakt. Hun inspiratiebron was Escher, die drie prenten op dit thema gebaseerd had. Slechts één daarvan "Belvédère" is een uitwerking van een onmogelijke figuur, die hij zelf gevonden had: de kuboïde. Beide andere "Waterval" en "Klimmen en dalen" waren gebaseerd op twee onmogelijke figuren die de wetenschappers vader en zoon Penrose gepubliceerd hadden.

Belvédère (1958)
© M.C. Escher Foundation

Waterval (1961)
© M.C. Escher Foundation

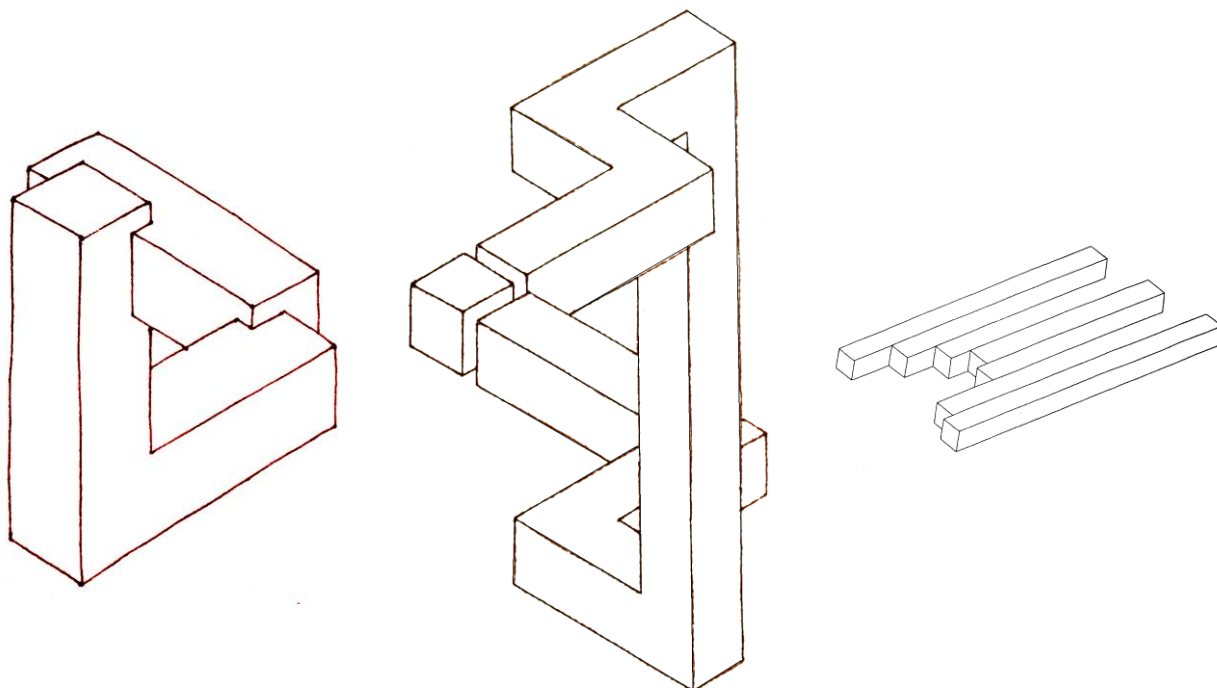
Klimmen en dalen (1960)
© M.C. Escher Foundation

Deze drie prenten hebben Escher beroemd gemaakt en veel kunstenaars geïnspireerd. Bijna iedereen verbindt het onderwerp onmogelijke figuren met Escher, terwijl zij andere prenten uit zijn uitgebreide oeuvre nauwelijks als Escherprenten herkennen.

Escher was niet de bedenker van onmogelijke figuren. In 1934 had een Zweed, Oscar Reutersvärd, de uitvinding gedaan, toen hij zich op school verveelde tijdens een Latijnse les.

Hij tekende in de marge van zijn grammaticaboek figuurtjes. Daar was er een bij die leek op een driehoek, eigenlijk een driebalk, die er vreemd uit zag: je zou drie balkjes nooit zo met elkaar kunnen verbinden. Na de les liet hij die tekening aan zijn vriend zien. Die werd helemaal enthousiast en samen gingen zij naar de stadsbibliotheek om in wiskundeboeken te zoeken of zo'n figuur ergens te vinden was. Daar bleef het niet bij. Hij probeerde andere figuren te tekenen, die dezelfde vreemde eigenschappen hadden. Het werd zijn levenswerk: eerst waren het varianten op de onmogelijke driebalk, later bleken er meer mogelijkheden. Toen ik hem in 1984 leerde kennen was het aantal door hem gemaakte figuren al meer dan duizend.

Hoewel de tekeningen schematisch zijn en alleen de essentie van de onmogelijke figuur weergeven, zijn ze direct als tekeningen van Reutersvärd te herkennen: de lijnen hebben iets levendigs omdat hij nooit een liniaal gebruikte en meestal tekende op een ietwat vezelig Japans papier.

Een variant op de onmogelijke driebalk.
Reutersvärd

Een heel interessante variant op de onmogelijke driebalk. Reutersvärd schreef er trots bij: 'De onmogelijkste onmogelijke figuur'.

De 'drie zevenbalk'
Links tellen we zeven balken en rechts vormen de zelfde lijnen duidelijk maar drie balken. Reutersvärd.

Escher is in zijn prenten een verteller, die het absurde van de onmogelijke figuur met een verhaal aan de beschouwer wil tonen. Je kunt zijn verhaal zelf reconstrueren, zoals ik bijvoorbeeld gedaan heb in "Escher, tovenaars op papier" (Waanders, 1989), een boekje dat ik naar aanleiding van een tentoonstelling in Rotterdam schreef voor kinderen.

Dat is totaal iets anders dan de abstracte lijntekeningen van Reutersvärd, waarin de onmogelijkheid van de figuur als het ware naakt wordt weergegeven. Geen bijkomstigheden: in een prent van Escher stroomt water naar boven (Waterval) of een man op een ladder die tegelijk binnen en buiten staat (Belvédère). Hoezeer de afbeeldingen van Reutersvärd en Escher ook verschillen, de verwondering over het bestaan van "dingen" die niet kunnen bestaan is bij beiden hetzelfde.

Jos de Mey, de derde grootmeester van de onmogelijke figuren, komt ter sprake in de column van april 2013.